

Ramon Llull, viatger universal

Antoni Ginard Bujosa

Lliçó inaugural de la **UOM**
Curs acadèmic 2015-2016

© del text: l'autor, 2015

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2015

Ramon Llull, viatger universal

Antoni GINARD BUJOSA
Universitat de les Illes Balears

INTRODUCCIÓ

Ramon Llull (Mallorca, 1232-1316) és un personatge extraordinari, excepcional en molts de sentits, gairebé inabastable, que se'ns ha presentat, fins i tot, envoltat d'una aura llegendària. El llegat de Llull se centra sobretot en la seva immensa producció literària, escrita en llengua catalana, en llatí i en àrab, agrupada en unes dues-centes cinquanta obres. Se l'ha considerat l'autor més productiu de l'edat mitjana i el primer escriptor en consolidar la literatura en llengua catalana. Dels seus escrits se'n deriven coneixements teològics, morals, filosòfics i científics. En paraules del pare Miquel Batllori, Ramon Llull situava Mallorca i la cultura catalana en el camp de l'alta cultura.

Tractar de conèixer i resumir els viatges i l'itinerari vital de Ramon Llull a través dels seus propis textos no és una empresa gens senzilla, perquè a les incerteses de la seva biografia s'hi ha de sumar l'amplitud de la seva obra. En aquest cas, per tal de dur a terme aquest breu recull, hem acudit a escrits de referència a l'abast, com el *Llibre de meravelles* [*Lm*],¹ el relat de caire autobiogràfic de la

1 RAMON LLULL [edició 1980] *Llibre de Meravelles*. Barcelona: Edicions 62 (Les Millors Obres de la Literatura Catalana; 36).

Vida coetània (en versió catalana), el *Llibre d'Evast e Blanquerna* [B],² o a textos del *Libre de Contemplació en Déu* i de l'*Arbre de Sciencia*. Entre d'altres fonts d'informació i bibliogràfiques,³ s'ha accedit a la *Base de Dades Ramon Llull-Llull DB. Centre de Documentació Ramon Llull*, de la Universitat de Barcelona (consultable a <http://orbita.bib.ub.edu/llull/>). Com és natural, concretar més requereix una anàlisi molt més exhaustiva, tant dels textos de Llull com dels estudis publicats pels diferents especialistes en l'obra lul·liana.

LA TRANSFORMACIÓ PERSONAL DE LLULL

Ramon Llull era fill d'una família catalana arribada a Mallorca arran de l'expedició de la conquesta del rei Jaume I (desembre de 1229). Llull va néixer a la ciutat de *Mallorques* cap al 1232, poc temps després de la distribució de propietats entre els nous pobladors de l'illa, confirmada en el *Llibre del Repartiment*.

A mitjan segle XIII, el jove Ramon Llull gaudia d'una situació de privilegi en l'estructura de la societat i del poder local. La posició com a majordom i senescal de l'infant Jaume (futur Jaume II de Mallorca) li augurava un esdevenidor potser brillant a la cort del Regne de Mallorca. L'any 1257, s'havia casat amb Blanca Picany, amb la qual tenia dos fills, Domènec i Magdalena.

El gran trasbals en la vida de Ramon Llull es va produir quan fregava la trentena d'anys. Sens dubte enmig d'una gran crisi personal i espiritual, després de tenir fins a cinc visions sobrenaturals de Jesucrist crucificat, patí una transformació religiosa radical, a

2 RAMON LLULL [edició 1982] *Llibre d'Evast e Blanquerna*. Barcelona: Edicions 62 (Les Millors Obres de la Literatura Catalana; 82).

3 BONNER, Antoni (ed.) (1989) *Obres Selectes de Ramon Llull (1232-1316)*. 2 vols. Mallorca: Moll (Els treballs i els dies; 31 i 32).

partir de la qual dedicaria tota la seva vida a demostrar la veritat del cristianisme i a convertir els infidels. Totes aquestes circumstàncies es manifesten en el text de la *Vida coetània*:

[...] *deliberà que major ne pus plasent acte no podia fer que tornar los infels e incrèduls a la veritat de la sancta fe catòlica, e per allò posar la persona en perill de mort.*

Llull era conscient que per dur a terme la seva gran missió, “per honor de Jesucrist”, el primer pas era estudiar i preparar-se a fons, “adquirir ciència”. **Per combatre els errors dels infidels i manifestar la veritat de la fe**, havia d’escriure llibres, aprendre el llatí i l’àrab, crear escoles de missioners i convèncer els poders civils i eclesiàstics de la bondat d’allò que tan fermament s’havia proposat. Llegim a la *Vida coetània*:

E, pensant aquestes coses ab pensa dolorosa, confià e pensà que encara per avant ell faria libres, uns bons e altres millors, successivament, contra les errors dels infeels. Açò, però, hagué ell per inspiració divinal; car, com ell era en si mateix, no podia pensar com ni en quina manera ell ordinaria los dits libres, com no hagués ciència.

[...] *e més davant considerant ell ésser sol en aquest tan gran exercici, e per açò ell pensà que anàs al sant pare e als prínceps dels cristians a impetrar que es faessen diverses monestirs, a on hòmens savis e literats estudiassen e aprenguessen la lengo aràbica e de tots los altres infeels, per ço que posquessen entre ells preïcar e manifestar la veritat de la sancta fe catòlica.*

Està clar que Ramon Llull experimentava un procés de conversió religiosa, que el feia renunciar a la família i als beneficis materials de la vida. Vist en perspectiva, en l’aspecte espiritual i religiós, la idea de predicar i propagar la fe cristiana, mitjançant la formació de missioners per a la conversió dels infidels, l’hauria pogut situar a l’altura dels grans personatges i reformadors de la història del catolicisme.

Això no obstant, vist també en una perspectiva de segles, és possible trobar en Ramon Llull dues característiques del tot extraordinàries:

La primera, la seva dimensió intel·lectual, fruit d'un treball incansable. Potser, per damunt de tot, la gran particularitat que defineix el personatge i la transcendència de la seva obra és que Llull creava el seu propi sistema de cercar i de trobar la veritat, un exercici a l'abast de molt poques persones.

El denominat *Art* de Ramon Llull ultrapassa les intencions prèvies de demostrar la superioritat i la veritat del cristianisme. Volia ser un tot integrat i coherent, aplicable a qualsevol àmbit del coneixement. Segons Salvador Galmés, l'*Art* és la més vasta concepció d'un esquema de ciència universal. Durant tota la seva vida, Llull dugué a terme una gran tasca metodològica per tal de perfeccionar i de difondre el seu complex sistema. Paral·lelament, en termes científics i de recerca, l'obra de Llull estableix contactes pràcticament amb totes les branques del saber.

La segona característica extraordinària, igualment admirable, però de caire molt més personal, és que Llull ens apareix efectivament com un "il·luminat". Una il·luminació, **sens dubte fonamentada** per la fe, que li atorgava una decisió i una voluntat de ferro i que li aportava fortalesa, caparrudesia, determinació i –perquè no dir-ho– un punt d'irracionalitat, proper a la follia, que el feia perseverar en la convicció en el seu projecte i superar tots els entrebancs.

LA COSMOVISIÓ DE LLULL

L'enciclopedisme de l'obra de Ramon Llull reflecteix un profund coneixement de la naturalesa. La cosmovisió de Llull segueix les referències d'autoritat dels savis del seu temps. D'acord a la

cosmologia aristotèlica, Llull assumeix la concepció d'un món estàtic i immòbil, en la qual la Terra –i l'home– ocupaven el centre de l'Univers. És la teoria del sistema ptolemaic o geocèntric. Llegim al *Llibre de meravelles*:

[...] e per la levitat e la ponderositat que està egualment en los elements, està la terra per si mateixa en lo mig lloc del firmament, lo qual la fer egualment per totes parts ab influència de son moviment; per què la terra està segurament. (Lm, pàg. 105).

Sense entrar en altres consideracions sobre els quatre elements –terra, aigua, aire, foc– ni sobre la disposició de les esferes o dels planetes, si que s'ha de deixar constància de l'interès que aquestes qüestions despertaven en Llull, que escrivia, a París, un *Tractatus novus de astronomia*, l'any 1297.⁴

El plantejament d'un model de l'univers geocèntric és lògic en el context de la ciència medieval. Cal pensar que mancaven gairebé uns dos-cents cinquanta anys per a la publicació, l'any 1543, del *De revolutionibus orbium coelestium*, de Nicolau Copèrnic, i molt més temps encara perquè la teoria heliocèntrica fos completament acceptada.

UNA VISIÓ GLOBAL DEL MÓN: LES CARTES NÀUTIQUES

Si en aquella època la concepció de l'Univers era “inamovible”, Llull demostra tenir una concepció del món que actualment qualificaríem de global, justament en uns moments en què la representació del món real començava a concretar-se. En aquest sentit, la trajectòria vital de Llull coincideix de ple amb un canvi transcendent en la forma de representar el món conegut. És a dir, durant

⁴ Set-cents anys després, a un nou asteroide descobert (1997) a l'Observatori Astronòmic de Mallorca se'l va batiar amb el nom de (9900) *Llull*.

el segle XIII es produeix la substitució dels imaginaris mapes de T dins d'O amb l'aparició de les cartes nàutiques medievals que mostraven una primera imatge acurada del món real.

No és que sigui gens menyspreable el pes de la influència del significat i de la simbologia dels mapes de T dins d'O. En vida de Llull aquest tipus de cartografia, que tenia per objectiu il·lustrar les Escriptures i les veritats de la fe, encara havia de produir algunes obres mestres, cap a l'any 1300, com el mapamundi de la catedral de Hereford (Anglaterra) i el mapamundi d'Ebsterf, destruït a Alemanya pels bombardejos de la Segona Guerra Mundial. En aquest darrer, la imatge del món se superposa i pràcticament es confon amb la figura del cos de Crist.

En qualsevol cas, a la segona meitat del segle XIII, el món real començava a ser interpretat en detall i a escala mitjançant les cartes nàutiques, de les quals Llull n'aporta notícies molt primerenques. Si més no, l'ús de les cartes nàutiques comença a documentar-se a l'entorn de l'any 1270, mentre que Ramon Llull en fa referència cap a l'any 1273-1274 i en dates posteriors.

Sens dubte, Llull coneixia les característiques de la brúixola i pogué conèixer i consultar les cartes nàutiques, tant pels seus viatges per mar com pel seu pas per les ciutats italianes i, fins i tot, a Mallorca. Dues dècades després de la mort de Llull, Angelino Dulcert, un personatge de probable origen genovès, és l'autor de la primera carta nàutica signada i datada a la ciutat de Mallorca l'any 1339. En aquest sentit, el món de Llull és situable plenament en l'àrea representada per les cartes nàutiques. El perímetre de la conca de la mar Mediterrània i la seva perifèria abasta gairebé tot l'orb que Llull hauria pogut visitar. Per això, podria afirmar-se que Ramon Llull copsava i tenia una idea del món sencer com el que s'explicava a través de les cartes nàutiques.

Alguna de les obres més importants de Ramon Llull és coetània a les primeres notícies sobre l'ús i la construcció de cartes nàutiques. Passarem per alt, per improbable i per inconsistent, l'atribució a Llull de la mateixa invenció de les cartes nàutiques.⁵ Sí que considerarem Llull en qualitat de testimoni del seu temps i coneixedor de les cartes nàutiques com a eina per a la representació del món conegut. Ja sabem que la construcció de cartes nàutiques només fou possible pels coneixements acumulats, la pràctica de la navegació i l'ús de la brúixola.

A l'entorn de l'any 1273-1274, al monumental *Llibre de contemplació en Déu*, al capítol 117, titulat *Com hom se pren guarda de so que fan los mariners*, Llull especifica que: *13 Nos veem que los mariners con van per la mar, que s guien per la tremuntana* (el nord o l'estel Polar que indica el nord; el terme tramuntana, en algunes versions, se substitueix per *stellam polarem*); igualment sobre els mariners, [25] *veem que saben aesmar lo viatge quantes milles ha*.⁶

Una vintena d'anys més tard, a la no menys monumental obra *Arbre de sciència*, escrita a Roma cap a l'any 1295, Llull hi trasllada diverses referències explícites sobre els coneixements dels navegants. La primera, a l'*Arbre humanal* –en què desplega les facultats superiors de l'ànima racional– quan fa esment de l'art dels mariners.

5 Vegeu GINARD BUJOSA, Antoni (2002) *La cartografia mallorquina a Mallorca*. Barcelona: J. J. de Olañeta, editor (L'Illa de la Calma).

6 *Obres Originals del Illuminat Doctor Mestre Ramon Llull. LIBRE DE CONTEMPLACIÓ EN DEU, escrit a Mallorca & traslladat d arabic en romanç vulgar devers l any M.CC.lxxij. Transcripció directa ab facsímils y variants dels més vells manuscrits per M. F. Tom III. Palma de Mallorca: Comissió Editora Lul·liana, 1910. [En l'Estampa de n'Amengual i Muntañer]. Pàg. 90, 92 i 95.*

Arbor humanalis

De Arte Nautarum

Marinarius considerat galeam, nauem & barcham, & considerat velum, & arborem, & caetera quae expectant ad nauem, & postmodum considerat tempus nauigandi, & portus, ad quos habet refugium, stellam, acum, magnetem, ventos & miliaria, & caetera quae spectant ad suam artem [...]. Et is qui melius accipit arborum significata aplicando ipsa ad finem marinarie, qui est lucrari, est sapientior alio marinario, & securius est ei nauem tradere & mercimonia.

En la versió en llengua catalana d'aquest text es torna a llegir:

Del Arbre humanal / V. De les fulles del Arbre humanal / 5. Dels hàbits del Arbre humanal

f) De marineria

*Lo mariner consira galera e nau e barca, e consira vela e arbre e timó e nàuxer, e les altres coses qui a nau se pertanyen; e en après consira temps de navegar els ports a los quals ha refugi, e la estela e la agulla e la caramida, els vents, e les milles e les corses d'aquells, e les altres coses qui s pertanyen a la sua art. E totes aquestes consideracions comencen primerament en les formes naturals e primeres sembrades en los arbres, d on devallen los estincts e appetits naturals qui disponen l àbit de **marineria a aquells qui sots fi de la art de marineria** prenen los significats dels arbres en l Arbre ymaginal ab les branques del Arbre humanal. E aquell qui pren mills los significats dels arbres e aquells applica a la fi de marineria qui es guanyar, es pus savi e pus subtil mariner que altre, e a aquell fa millor comanar la nau e la mercaderia.⁷*

⁷ *Obres Originals del Il·luminat Doctor Mestre Ramon Lull. ARBRE DE SCIENCIA, escrit a la ciutat de Roma l'any M.CC.LXXXV. Transcripció directa amb fàcímils, introducció, variants i mostres d'escriptura dels més vells manuscrits per Moss. Salvador Galmés. Tom I. Palma de Mallorca: Comissió Editora Lul·liana, 1917. [En l'Estampa de n'Amengual i Muntaner]. Vol. XI, pàg. 214.*

S'hi troben referències a les relacions escrites dels portolans, al coneixement dels ports, de les distàncies, dels vents, de la brúixola i de les estrelles.

A un altre capítol (de l'Arbre qüestionial, *Quaestiones foliorum*), després d'una qüestió sobre l'aritmètica, una qüestió sobre geometria conté una referència concreta a les direccions dels rumb i al càlcul de les distàncies, a les cartes, al compàs, a la brúixola i a l'estrella polar:

Marinarii quomodo mesurant miliaria in mari ?

Sol[utio]. Marinarii considerant quatuor ventos generales, videlicet ventum orientalem, occidentalem, meridionalem, & ventum septentrionalem, similiter alios quatuor ventos qui ex primis exeunt, considerant, videlicet grec, exaloch, lebig, & maestre, & centrum circulos considerant in quo venti angulos faciunt, deinde considerant per ventum orientalem nauem cuntem centum miliaria à centro quod sunt miliaria vsque ad ventum de exaloch, & miliaria duplicant vsque ad ducenta miliaria, & cognoscunt quod miliaria sunt multiplicata, quae sunt ducenta à vento orientali, vsque ad ventum de exaloch per multiplicationem miliarium, quae sunt de termino centenario orientis vsque ad terminum de exaloch. Et ad hoc instrumentum habent chartam, compassum, acum, & stellam maris.

Si acudim a la versió del text en llengua catalana:

Del Arbre qüestionial / 5. De les qüestions de les fulles del Arbre humanal / 5. De les qüestions dels hàbits

l) De les qüestions de geometria

192 QUEST. Ramon, los mariners còm mesuren les milles en la mar? – SOL. Los mariners consiren .iiij. vents generals, ço es saber, levant ponent mitjorn e tremuntana; e consiren altres .iiij. vents qui ixen dels primers, ço es saber, grec exaloc lebeg e maestre; e consiren lo centre del cercle en lo qual los vents fan angles e après consiren per lo vent de levant anant la nau luny .C. milles del centre, quantes milles ha tro al vent de exaloc, e doblen les milles tro a .CC. milles, e conexen quant son multiplicades les milles, que son .CC. del vent de levant tro al vent de exaloc, per multiplicament de les milles qui

*son del terme centenar de levant tro al terme de exaloc; e d açò han instrument carta e compàs agulla e tremuntana.*⁸

Sobre la brúixola i sobre l'imant, en alguns textos també anomenat caramida ("que atreu el ferro"), Lull en demostra coneixements de les seves propietats:

*17. [...] car enaxí com la caramida endressa los mariners en lur viatge, enaxí seny endressa home a aver saviea. 18. Car axí com es natural cosa a la agulla que's gir a la tramuntana per la natura de la caramida qui es tocada ab la agulla [...].*⁹

[...] e més val lo samant en l'agulla, que lo safir en l'anell de l'aur (Lm, pàg. 106).

En l'asamant ha Déus posada tanta de simplicitat de terra, que lo ferre ha apetit a aquell. E per açò l'asamant mou a si lo ferre ... (Lm, pàg. 108).

[...] l'asamant ha virtut per la qual l'agulla se gira a la tramuntana e a mig-jorn (Lm, pàg. 108).

L'ús de la brúixola defineix perfectament els vuit vents del món, coneguts i usats pels mariners i per la cultura popular:

Fèlix demanà al fisolof per qual natura eren quatre vents principals, ço és saber, vent a llevant, e a ponent, e a mig-jorn, e a tramuntana. (Lm, pàg. 87).

Lo fill del rei dix que dels quatre vents principals eren engendrats quatre vents altres, ço és saber: eixaloc, mestre, e grec, e llebeig. (Lm, pàg. 87).

8 *Obres Originals del Illuminat Doctor Mestre Ramon Lull. ARBRE DE SCIENCIA, escrit a la ciutat de Roma l'any M.CC.LXXXV. Transcripció directa amb facsímils, introducció i variants dels més vells manuscrits per Moss. Salvador Galmés. Tom III. Palma de Mallorca: Diputació Provincial de Balears – Institut d'Estudis Catalans de Barcelona, 1926. [En l'Estampa de n'Amengual i Muntaner]. Vol. XIII, pàg. 252-253.*

9 *Obres Originals del Illuminat Doctor Mestre Ramon Lull. LIBRE DE CONTEMPLACIÓ EN DEU, escrit a Mallorca & transladat d'aràbic en romanç vulgar devers l'any M.CC.LXXIJ. Transcripció directa confrontes y variants dels més vells manuscrits per Moss. Salvador Galmés. Tom VI. Palma de Mallorca: Comissió Editora Lul·liana, 1913. [En l'Estampa de n'Amengual i Muntaner]. Pàg. 224.*

ELS VIATGES DE LLULL

Per difondre el seu missatge, posar en marxa els projectes missionals, convèncer reis i papes i per contrastar la validesa del seu sistema de l'Art, Ramon Llull havia de sortir de Mallorca i viatjar. Segons Salvador Galmés, “el nostre Sant Mestre trescà el món en apostòlic nomadisme, [...]. Emprengué el més difícil romiatge qui es puga imaginar, visitant tot lo món conegut” [...].¹⁰

L'itinerari personal de Llull comença a Mallorca amb la seva conversió. Per damunt de les incerteses, segueix amb un pelegrinatge inicial a Sant Jaume de Galícia (circa 1263-1265). Continua a Mallorca, amb un “viatge interior”, durant els quasi deu anys de retir, d'estudi i de formació, a indrets emblemàtics de la geografia lul·liana com el puig de Randa, Ciutat, el monestir de la Real o Miramar, on fundà una escola missionera, sota el patrocini del rei Jaume II de Mallorca, confirmada pel papa Joan XXI, l'any 1276.

Mallorca és sempre, en origen, un punt de referència. En un episodi del llibre de *Blaquerna* hi apareix un clergue de Mallorca, que probablement vol ser l'*alter ego* de Ramon Llull:

Ventura e cas fo que en aquell sènet [sínode] hac un clergue qui era d'una illa sobre mar, la qual és apellada Mallorques; [...] que aquella illa és d'un noble rei savi, lo qual és apellat En Jacme, rei de Mallorques. (Bl, pàg. 173).

A través d'un altre exemple, del mateix llibre de *Blaquerna*, seria possible avaluar la importància que Llull atorgava al col·legi de Miramar com a nucli de formació de missioners per expandir el seu gran projecte:

10 GALMÉS I SANXO, Salvador (edició 1997) “Vida compendiosa del Beat Ramon Llull” a *Obres Completes. Vol.3. Lul·lisme*. [Edició a cura de Pere ROSSELLÓ BOVER]. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or).

[...] ordenaren que de tots los religiosos qui havien ciència, fossen assignats frares a aprendre diverses llengüatges, e que en fossen fetes diverses cases per lo món, e que a llurs messions fossen bastantment procurats e ordenats, segons [la regla e] la manera del monestir de Miramar, qui és en l'illa de Mallorca [lo qual és en l'illa de Mallorca]. (Bl, pàg. 218 i 173).

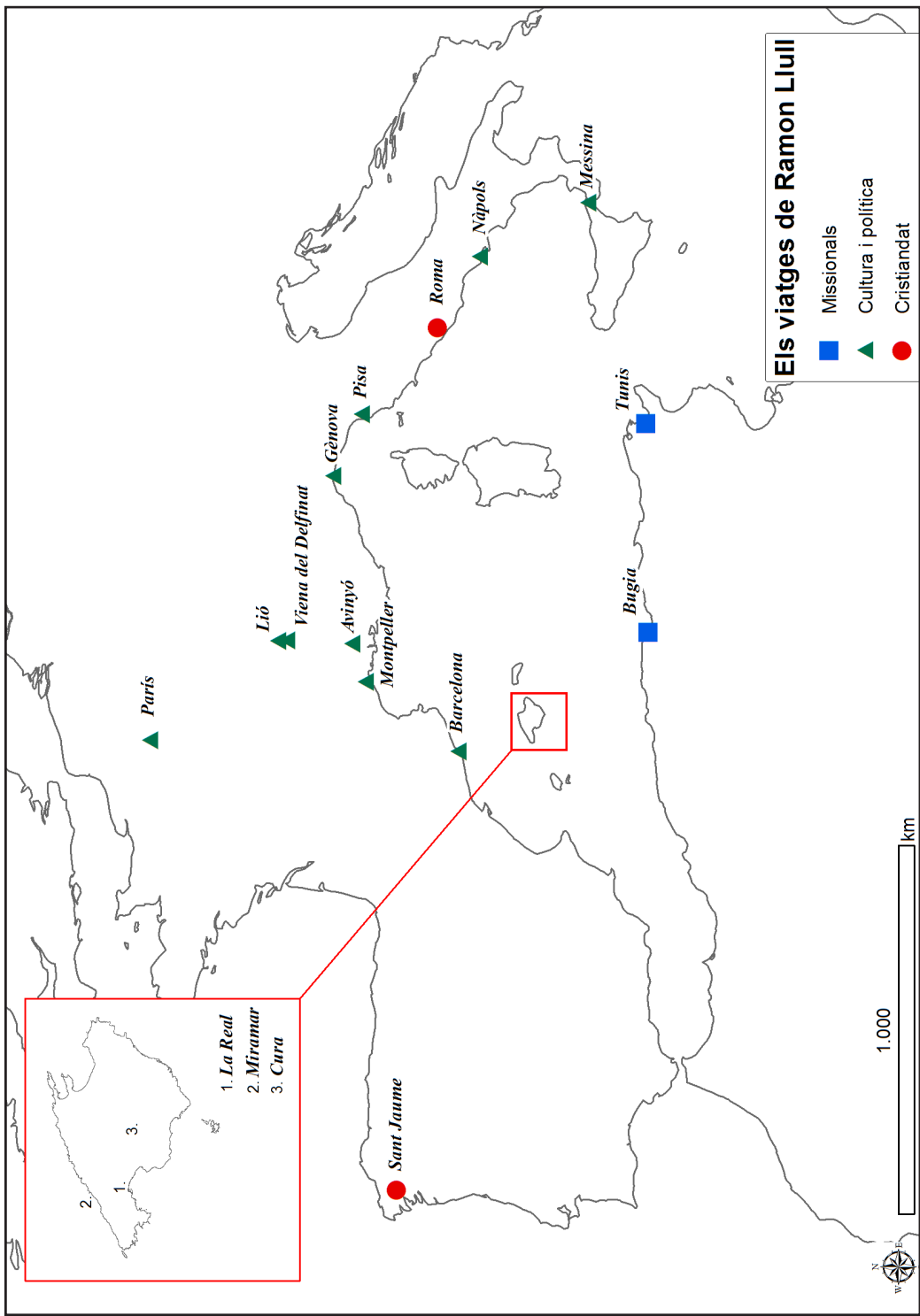
La definitiva projecció exterior de Llull, el gruix dels seus viatges, s'ha de situar durant la segona part de la seva vida, quan ja havia superat els quaranta anys. El periple viatger de Ramon Llull es podria resumir en tres grans tipus de viatges:

- a) Els viatges als llocs referencials de la cristiandat.
- b) Els viatges de la cultura i de la política.
- c) Els viatges missionals.

Els viatges als llocs referencials de la cristiandat

En aquest apartat s'han de considerar necessàriament tres indrets: Sant Jaume de Galícia, Roma i Terra Santa. Són tres llocs de destí fonamentals, no tan sols perquè atreïen peregrins, com Sant Jaume, sinó també perquè Roma era la seu del patriarcat. Tota una altra qüestió és la importància simbòlica de Terra Santa per al cristianisme i la possible recuperació de la Jerusalem perduda.

Sant Jaume de Galícia.- Immediatament després de la seva “conversió”, potser a la tardor de 1263, Llull feia un romiatge, que podria definir-se com un viatge iniciàtic, a Sant Jaume de Galícia. Essent uns dels llocs de peregrinació més importants de l'edat mitjana, el camí era també una de les grans rutes de contacte i d'intercanvi amb la cultura europea. Per a Llull, sens dubte fou igualment una extraordinària vivència espiritual i religiosa.

Els viatges de Ramon Llull

- Missional
- ▲ Cultura i política
- Cristiandat

1. *La Real*
2. *Miramar*
3. *Cura*

▲ París

▲ Lió

▲ Viena del Delfinat

▲ Avinyó

▲ Montpeller

▲ Barcelona

● Sant Jaume

▲ Gènova

▲ Pisa

● Roma

▲ Nàpols

▲ Messina

■ Bugia

■ Tunis

1.000 km

Tot i que hi ha acord en que Llull feu el camí de Sant Jaume, aquesta primera referència viatgera a la *Vida Coetània* ja és prou enigmàtica:

[...] *E de fet, leixada certa part de béns per sustentació de la muller e infants, anà-se'n a l'església de sent Jacme, e a nostra Dona de Rocatallada, e a diversos locs sants, per suplicar a nostro Senyor que l'endrecàs en aquells tres propòsits que havia deliberat fer.*

No se sap del cert, si hi anava des de Barcelona o si seguia el “camí francès”. “Nostra Dona de Rocatallada” s’ha volgut identificar amb el monestir de Montserrat –situat en la ruta del camí des de Barcelona–, però, més en particular, amb el santuari marità de Rocamadour (Ròcamador en la llengua occitana, a la regió francesa de Midi-Pyrénées). Per altra part, l’expressió “a diversos llocs sants” ha donat peu a relacionar-los amb diferents indrets del camí, o a l’atribució d’unes suposades estades inicials a Roma i, fins i tot, a Terra Santa.

En general, sí que hi ha consens a l’hora de pensar que Llull hauria fet el viatge de tornada amb una aturada a Barcelona, on el dominic català Ramon de Penyafort (circa 1180-1275) l’hauria fet desistir –de moment– de la idea d’anar a l’Estudi General de París. En lloc d’això, després d’uns dos anys de viatge, cap al 1265, Llull retornava a Mallorca, on començava un intens període de formació i de preparació intel·lectual i religiosa.

Roma.- La ciutat de la cort papal era un destí preferent per a Ramon Llull en diverses ocasions. L’objectiu dels viatges no era anar-hi tan sols de romiatge, sinó la voluntat de convèncer els papes de Roma i els seus cortesans de la bondat del projecte de conversió dels infidels i de crear escoles missioneres, així com de la necessitat de recuperar el control de Jerusalem i de Terra Santa per part dels cristians.

Llull no tenia gaire fortuna, perquè les seves estades a Roma es produïen en uns temps força convulsos. El papat es trobava immers en una situació canviant, de lluites pel poder, de pontificats breus, amb períodes de seu vacant i de processos llargs d'elecció dels nous papes; fins i tot, amb el trasllat de la seu papal a Avinyó a partir de l'any 1309. Després de la defunció del papa Honori IV, des de l'any 1287 fins al 1316, se succeïren fins a cinc papes: Nicolau IV, Celestí V, Bonifaci VIII, Benet XI i Climent V (el primer papa d'Avinyó).

S'ha acceptat que la primera estada de Llull a Roma tingué lloc cap als anys 1287-1288; després, hi hauria tornat cap al 1291, el 1292, el 1294-1295 i el 1296. Sense aconseguir convèncer els pontífexs, Llull redactava a Roma potser fins a una dotzena d'obres i no deixava passar cap ocasió per enviar epístoles i elevar peticions als successius papes. L'any 1292, escrivia *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*, dirigit al papa Nicolau IV.

Juntament amb *lo sant pare qui lavors era, mort de fresc*, en referència a Honori IV, la *Vida coetània* esmenta directament tres papes. El primer, Celestí V, elegit als 85 anys, tingué un pontificat molt breu, de cinc mesos (juliol-desembre de 1294). Era un home de vida eremitana que acabava renunciant al papat. Una persona que tenia una trajectòria sorprenentment semblant al personatge del *Blaquerina* (que Llull havia escrit a Montpeller el 1283, nou anys abans !!!). L'any 1294, des de Nàpols, Llull dirigia al papa una *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels*.

El segon papa citat a *Vida coetània* és Bonifaci VIII (1295-1303), qui, l'any 1295, era el destinatari de les súpliques de Llull (*Petitio Raymundi pro conversione infidelium ad Bonifacium VIII papam*). El tercer és Climent V (1305-1314), el papa francès que traslladà la seu papal a Avinyó (1309). Des de París, Ramon Llull hauria anat a

l'encontre del *sant pare* per suplicar la construcció d'escoles per predicar l'Evangelí als infidels. El resultat era una nova temptativa fallida: *De la qual cosa així lo sant pare com los cardinals hagueren poca cura ne ànsia.*

Jerusalem i Terra Santa.- En Ramon Llull segurament conflüen dos grans desitjos: viatjar a Jerusalem i recuperar la ciutat perduda. En aquest aspecte, Llull sembla estar fora del seu temps, perquè el moment de les creuades ja s'havia acabat, encara que ell es pogués resistir a acceptar-ho. Des de l'any 1244, els cristians havien fracassat en els intents de tornar a controlar la ciutat de Jerusalem i Terra Santa. Tot condueix a pensar que les darreres esperances s'havien perdut l'any 1291, després del setge i la caiguda de la ciutat de Sant Joan d'Acre.

Un dels objectius de Llull era propugnar una nova creuada. Sens dubte, foragitar els sarraïns de Jerusalem hauria estat, també en gran mesura, una culminació del projecte lul·lià. Llull reclamava insistentment, a reis i papes, la necessitat de reincorporar Terra Santa als dominis dels cristians:

Sènyer Blanquerna –dix Fèlix–, on se pren, ne per qual manera esdevé que los sarraïns tenen e han tengut tan llongament la santa Terra d'ultra mar en què Jesucrist fo nat e crucificat e sebolit? Car molt me meravell dels crestians qui tan llongament ho han sofert. (Lm, pàg. 62).

E los sarraïns, qui són fills de descreença, tenen e posseeixen aquella Santa Terra d'Ultramar, on la fe fo fundada e lliurada en guarda de la santa Esgleia! Ai, sènyer Déus! ¿e quan serà aquell dia que serà passatge de combatedors, amadors, lausadors, qui ab armes corporals, espirituals, daran honor a la fe, e destróviran l'error, per la qual fe en est món està tan hontada? (Lm, pàg. 189).

Molt és lleja cosa que los sarraïns tenen e posseeixen la Santa Terra, on Jesucrist fo nat e mort (Lm, pàg. 275).

A un emperador venc un pelegrí d'Ultramar, lo qual li demanà si ell s'era confessat del pecat que feia com lleixava tenir la Terra Santa als sarraïns (Lm, pàg. 302).

[En paraules de Blaquerna:] [...] que ens faés anar preïcar als infels sa honor, ni com cobràs santa Esgleia la Terra Santa que los sarraïns tenen a deshonor de nosaltres [...] (Bl, pàg. 165).

Si bé els textos fan diverses referències als “pelegrins qui venien e anaven en Jerusalem” (Lm, pàg. 134), es planteja el problema de si, en realitat, Llull arribà a anar en persona a Terra Santa. A pesar dels viatges que se li han atribuït per part de diversos autors, no s’ha pogut aclarir amb certesa la presència de Llull a Jerusalem, ni quan ni des d’on hi podria haver anat.

En qualsevol cas, el destí de la *ciutat santa* hauria de considerar-se un (possible ?) gran viatge a l’*omphalos* de la cristiandat, al punt central de la concepció de l’univers cristià. Des de l’esquema de les *Etimologies* d’Isidor de Sevilla, dels mapes anomenats *beatos* i dels mapes de T dins d’O, feia segles que les representacions medievals dels tres continents situaven Jerusalem en el centre del món.

Potser el viatge de Llull a Terra Santa només fou un viatge imaginari, però el cert és que Llull el tenia dins el cap, gairebé de manera obsessiva. En aquest sentit, és possible acudir al relat de Fèlix a un rei:

Aquell pelegrí dix al rei aquestes paraules: “Dos pelegrins eixien de Jerusalem aquell dia que jo hi entrava. Ambdós ploraven e planyien per la deshonor que tot cristià pren en la possessió que los sarraïns han en Jerusalem, los quals sarraïns fan honrament a Mafumet llur profeta, lo qual dix que Jesucrist no és Déu.

[...] ha en lo món que són reis, los quals porien donar a cristians aquella santa terra d’Ultramar, si es volien; e aquells no han tan gran cura d’honrar Jesucrist com si mateix; e per açò no són dignes d’honor.” [...] (Lm, pàg. 79).

Llull ens ofereix una narració en primera persona, encara que sigui a través d'un personatge fictici. Sens dubte, el retorn de Terra Santa al control dels cristians era per a Llull una vertadera “qüestió d'honor”.

Els viatges de la cultura i de la política

Un altre gran apartat viatger de Ramon Llull és el que podria definir-se com els viatges de la cultura i de la política. De la cultura, perquè la vida el va portar sobretot a diversos indrets on exposava i defensava el seu *Art* i els seus projectes, o a llocs on escrigué o acabà la redacció de les seves obres. De la política, perquè Llull es veia obligat a fer política, fins i tot –o sobretot– a les més altes esferes de l'estament eclesiàstic, per tal d'intentar, com a mínim, atreure la complicitat dels reis i dels papes. Allò que no coneixem són les habilitats i les capacitats diplomàtiques del nostre personatge.

Val a dir que la relació dels indrets visitats per Llull inclou, de manera explícita, aquells directament documentats a la *Vida coetània* i com a llocs de composició de les seves obres. Lògicament, no hi apareixen totes les localitats de pas que Llull també conegué, tant en els viatges pel continent, com en els itineraris d'una navegació litoral amb molts de punts d'escala. Per exemple, des de o fins a París hi hauria possibilitats de seguir diferents recorreguts segons quin sigui l'origen o el destí. Igualment, les rutes marítimes podrien mostrar un rosari de ciutats portuàries, sobretot a la ribera nord de la Mediterrània occidental.

Per altra part, a través dels textos lul·lians, seria possible deduir molts altres espais que l'autor coneixia, sigui de forma directa o per fonts indirectes. Així, per exemple, *lo munt de Canigó* (*Lm*, pàg. 350)

seria perfectament una visió real en el passatge de Catalunya a França. Altres referències toponímiques són difícils de concretar, com *la mar d'Anglaterra* (*Lm*, pàg. 89), potser visualitzada a una carta nàutica, mentre que algunes altres són molt més imprecises, com Índia (*Lm*, pàg. 255) o els termes *Ultramar* o *llongues terres*.

Tot considerant els llocs d'estada documentats i els de composició de les seves obres, és possible centrar-se en una sèrie de localitats ben concretes:

Montpeller.- Aquesta ciutat, que formava part del Regne de Mallorca, és la primera en la cronologia viatgera de Ramon Llull. Essent el lloc habitual de residència del rei Jaume II de Mallorca, Llull hi acudia inicialment a la recerca del suport del seu amic i patrocinador. Segons Antoni Bonner, Montpeller era la principal base d'operacions. Durant les diverses estades, Llull signava una quarantena d'obres. Potser les primeres cap a 1271-1272. Entre 1276 i 1283, enllestia a Montpeller la redacció del *Romanç d'Évast e Blaqueria*. Potser també hi era cap al 1285-1287 o el 1289. Hi retornava els anys 1290, 1303, 1304, 1305, 1308, 1309 i 1312.

París.- Aquesta gran ciutat, el major centre cultural d'Europa, era un dels objectius prioritaris per a Llull, no només com a centre de formació, sinó també com a lloc per llegir, defensar i contrastar la validesa del seu propi sistema de coneixement. També era la ciutat per contactar amb Felip IV *el Bell*, rei de França (1285-1314), el monarca més influent del seu temps. Llull desitjava anar a l'Estudi General –la Universitat– de París des del 1265, encara que aleshores havia acabat per desistir; posteriorment, feia llargues estades a París, dividides en tres períodes, durant els quals redactava fins a una cinquantena d'obres. En el primer període, entre 1287 i 1289, escrivia el *Llibre de meravelles*. El segon període se situa entre 1297 i 1299. La darrera estada parisenc (1308-1311) finalitza amb el

dictat autobiogràfic de la *Vida coetània* als monjos de la cartoixa de Vauvert.

Barcelona.- És una ciutat que s'ha de considerar important en la trajectòria de Llull, tant per la proximitat geogràfica com cultural amb Mallorca. Tot i que apareix escassament als documents, Llull hi hauria sojornat en repetides ocasions, d'anada o de tornada de diferents viatges, com cap als anys 1265 i 1294. Allà també hi acabava algunes obres (1299 i 1305).

Gènova.- Situada a mitjan camí entre Montpeller i Roma, era una de les ciutats més importants de la Mediterrània. Llull feia estades a Gènova en un període de gran puixança d'aquesta república marítima, que superava a la seva rival Pisa. El poder econòmic, comercial i marítim oferia la possibilitat de projectar-se no només cap al nord d'Àfrica, sinó també cap a l'Orient. Ramon Llull era a Gènova en una mitja dotzena d'ocasions. Allà establí contactes amb el noble genovès Percival Spinola i hi redactava algunes obres. L'any 1293, des de Gènova s'embarcava cap a Tunis. Era novament a Gènova l'any 1302, de tornada del viatge a Xipre i Armènia Menor. A través dels seus escrits, sabem que era també a Gènova els anys 1303, 1304 i 1308.

Pisa.- Tot fa pensar que el pas de Llull per Pisa era el resultat d'un accident. Després de ser expulsat de Bugia, fou embarcat cap a Gènova, però una tempesta provocà el naufragi de la nau en front de Port Pisà. Llull salvà la vida, però hi deixà llibres i altres béns. Mentre estava allotjat a la ciutat de Pisa, Llull no perdé el temps. Difongué l'*Art*, escrigué llibres i cercà el suport de les autoritats pisanes per impulsar una creuada: *E, complida la dita Art e altres llibres molts, proposà en lo consell del comú de Pisa que seria bona cosa que alguns ciutadins lurs se fessen cavallers de Jesucrist per conquistar la Terra Sancta; e de fet lo comú, a precis seus, escrigué al sanct pare e cardinals sobre aquells*

afers. En aquella època, la república de Pisa encara era una potència comercial i marítima, per més que havia començat a decaure del seu anterior esplendor, després d'haver estat derrotada per la república de Gènova. Per altra part, Port Pisà (*Porto Pisano*) és un topònim específic documentat a la *Vida coetània*; situat cap al nord de l'actual ciutat de Livorno, era un dels ports que servien a la ciutat de Pisa, ubicada a uns dotze quilòmetres de la mar.

Lió.- La presència de Llull a Lió potser es degui als trajectes entre el centre i el sud de França per la vall del Roina. Si més no, entre París i Avinyó (1309 ?) i de pas cap al concili de Viena del Delfinat (1311-1312).

Avinyó.- El trasllat de la cort papal de Climent V de Roma a Avinyó (1309), convertia aquesta ciutat en un centre d'interès per a Ramon Llull. Segons la *Vida coetània*, Llull hauria anat a la cort del *sant pare* per insistir en la necessitat de la predicació als infidels, de la qual cosa el papa i els cardenals n'hagueren *poca cura ne ànsia*.

Viena del Delfinat.- A la tardor de l'any 1311, Llull es desplaçava de París a *Viana* –Vienne– amb motiu del XV concili ecumènic de l'Església, convocat pel papa Climent V, sota l'impuls del rei de França, Felip *el Bell*. Celebrat entre el 16 d'octubre de 1311 i el 6 de maig de 1312, el concili proclamava la dissolució de l'orde del Temple. Això no obstant, un Llull gairebé ancià, però fidel a les seves idees, acudia al concili per proposar tres coses: la construcció d'escoles missioneres, la necessitat de treballar en la conquesta de Terra Santa i la lluita contra els errors d'Averrois. Tant pel camí com a la ciutat, Llull componia altres cinc obres del seu repertori.

Nàpols.- Després d'haver fet el primer viatge missional al nord d'Àfrica, Llull va arribar per via marítima a Nàpols, cap a principis de l'any 1294. Allà componia o preparava una mitja dotzena

d'obres i hi explicava el seu *Art*; hi romania *fins que papa Celestí fonc elegit* (juliol de 1294).

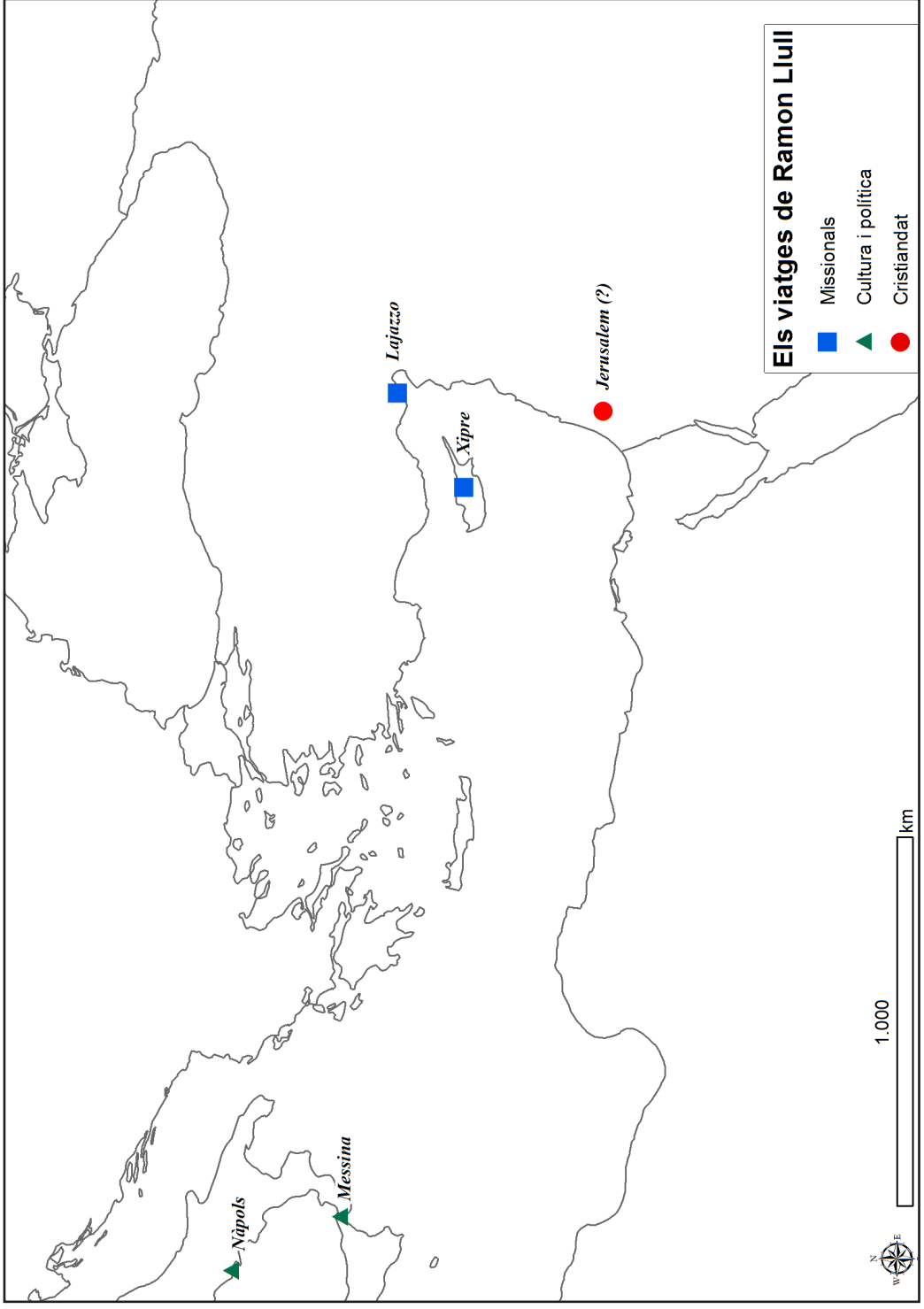
Messina.- La presència de Lull a Messina està documentada bàsicament per les trenta-vuit obres que hi signà al llarg d'un any, entre el maig de 1313 i el maig de 1314. Aquesta ciutat de la punta de l'est de Sicília és relativament propera a les costes de Tunis, on Lull encara havia de tornar. En tot cas, és important significar l'energia, la vitalitat, l'esperit jove i la intensa activitat escriptora que demostrava un home que ja havia superat els vuitanta anys.

Els viatges missionals

Cap a l'any 1293, a Gènova estant, probablement desesperat per la manca de resposta de les autoritats civils i eclesiàstiques al seus projectes missionals, Lull decidia afrontar el repte en primera persona, a una edat ja seixantina. El text de la *Vida coetània* no amaga els grans temors (a la lapidació, a la presó), ni la malaltia que Lull patí abans de decidir-se. Malgrat tot, finalment, havent pres l'hàbit de Sant Francesc, s'embarcava cap a Tunis.

Se li han assignat quatre viatges missionals: tres al nord d'Àfrica, a la terra dels sarraïns de Barbaria, i un a l'illa de Xipre i a l'Àsia Menor.

Tunis [1].- En el primer viatge a Barbaria, Ramon Lull es dirigia de Gènova a Tunis entre el mes de setembre i finals de 1293. Es tractava d'una ciutat coneguda, si més no a través dels mercaders, on hi havia presència catalana i que tenia antics contactes amb Mallorca. Com a resultat dels seves activitats de missió i de proselitisme religiós, Lull fou objecte d'amenaques, que acabaren amb l'expulsió del regne de Tunis. De tornada, entre Tunis i Nàpols, es documenta la redacció d'una obra (1293-1294).

Els viatges de Ramon Llull

- Misionals
- ▲ Cultura i política
- Cristiandat

1.000 km

Xipre i Àsia Menor.- L'extrem de llevant de la Mediterrània és l'indret més allunyat on va viatjar. Cap a l'any 1301, ja gairebé setantí, Llull s'embarcava fins a Xipre, en un intent de conèixer el proper orient. La *Vida Coetània* fa esment de les ciutats portuàries i comercials de Famagusta i de Limassol (*Limiso*), a l'est i al sud de l'illa. El desplaçament de Llull a Xipre s'avé amb la seva idea d'impulsar la conquesta de Terra Santa, que probablement fou exposada, sense gens de fortuna, a l'últim gran mestre de l'orde del Temple, Jacques de Molay. Durant l'estada a Xipre, acudia al rei Enric II tot cercant el suport per continuar "fins a Síria i Babilònia". Sense aconseguir un gran èxit, a Xipre predicava als heretges i hi componia dues obres (1301). Seguidament, Llull passava cap a Armènia Menor, a la ciutat portuària de Lajazzo (o Ayas), a la part de ponent del golf d'Alexandretta (actual Iskenderun), on l'any 1302, redactava el *Llibre que deu hom creure de Déu*. Lògicament, estant a aquelles contrades, era molt a prop de la Terra Santa, però no sabem si arribà a posar-hi els peus. De retorn d'aquest viatge, Llull escrigué, "en alta mar", el llibre dels *Mil proverbis* (1302).

Bugia.- Un altra vegada a la part septentrional de l'Àfrica, el destí d'un nou viatge missional era Bugia, una altra ciutat amb antics contactes amb Mallorca. De fet, Llull passava des de Mallorca a Bugia, on s'hi estava de la primavera de 1307 fins a començaments de 1308. A una edat de setanta-cinc anys, Llull fou objecte d'un vertader linxament i romangué tancat més de mig any a la presó fins que el rei de Bugia manà que fos foragitat.

Tunis [II].- Cap al final de la seva vida, amb més de vuitanta anys, Llull hauria viatjat novament a Tunis, en un desplaçament no documentat a la *Vida coetànea*. Se sap que el mes de maig de 1314 era a Messina (Sicília). El 4 de novembre d'aquell any, el rei Jaume II d'Aragó escrigué a Ramon Llull, en resposta a una carta que

aquest li havia enviat des de Tunis. L'última estada a la ciutat de Tunis hauria donat lloc a enllestir la redacció de fins a catorze obres (1314-1315), algunes datades entre el juliol de 1315 i el desembre de 1315. Són les darreres notícies certes sobre la vida de Ramon Llull.¹¹

Potser durant la tornada del seu últim viatge de missió, de Tunis a Mallorca, mestre Ramon acabava els seus dies, en unes circumstàncies que alimentaven la llegenda del seu martiri. Quan havia superat els vuitanta-quatre anys, el seguiment de la trajectòria vital de Ramon Llull s'atura en una data incerta de l'any 1316.

Conclusió

Hem començat dient que Ramon Llull era una persona extraordinària i una excepció entre els homes del seu temps. No hi ha dubte que tenia un concepte global de l'Univers, del món i de l'home, del coneixement i de la ciència, amb unes capacitats intel·lectuals a l'abast de molt poques persones de qualsevol època històrica.

No és possible obviar la dimensió espiritual i religiosa de l'obra de Ramon Llull, un home de fe, entregat a una causa de predicació i d'apostolat. Per a Llull, en paraules de Fèlix:

Orde d'apòstol és sobirà a tots ordes. E qui és en orde d'apòstol, no deu dubtar mort, e deu anar mostrar la via saludable als infeels qui són en error; e als crestians que són en pecat deu dar doctrina de santa vida, per obra e per preïcació (Lm, pàg. 113).

11 Extret de GAYÀ ESTELRICH, Jordi (2012) "El tercer martiri de Ramon Llull. Reflexions d'Historiografia Lul·lística" a *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 22, 9-21.

Llull sabia perfectament els principis de la ciència medieval. Igualment, per exemple, s'interessava per la novetat i l'avenç que suposava l'aparició de les cartes nàutiques. Coneixia les bases empíriques de la seva confecció, la pràctica de la navegació i les propietats de la brúixola. L'àmbit geogràfic dibuixat a les cartes nàutiques volia aportar una imatge completa i a escala del món conegut. Llull ens ofereix un testimoni explícit molt primerenc d'un instrument cartogràfic que permet interpretar i visualitzar el món occidental de l'edat mitjana.

Llull duia a terme el seu apostolat, com aquells dos homes del *Llibre de meravelles*, “en lo descorriment que fem per lo món, de terra en terra” (*Lm*, pàg. 114). En el cas de Ramon Llull el sol fet d'una existència nòmada durant mitja vida ja és excepcional.

S'ha proposat la definició de tres grans tipologies de viatges lul·lians: els viatges als llocs referencials de la cristiandat, els desplaçaments de la cultura i de la política i els viatges missionals. Tan sols si Llull hagués completat una sola de les categories proposades, ja seria un personatge situat molt per damunt de la mitjana de qualsevol persona de la seva època. Va anar a Sant Jaume de Galícia i a Roma. No és possible confirmar la seva presència a Jerusalem, per més que aquesta ciutat era un dels grans objectius. Llull va conèixer les ciutats importants de l'occident europeu i va dur a terme viatges de missió al nord d'Àfrica i a l'extrem de llevant de la Mediterrània. En tot cas, Llull desplegava tot un itinerari viatger, des de Finisterre fins a l'est de la Mediterrània, que s'ha de considerar una vertadera excepció durant la segona meitat del segle XIII.

Tot fa pensar que Llull no era una persona gaire afortunada si tenim en compte la consecució immediata de la finalitat última que perseguia, sobretot perquè durant la seva llarga vida no va

acabar de reeixir en les seves propostes, a pesar de tots els esforços. Sens dubte, es va sentir sol, menyspreat i maltractat; va ser expulsat, naufrag i presoner, sense defallir mai en la voluntat de difondre el seu missatge.

Per damunt de tot, Ramon Llull, que s'autodenominava *Ramon lo foll*, propugnava la predicació i la conversió dels infidels per la via del diàleg, de l'argumentació i de la convicció. En canvi, defensava obertament la conquesta de Terra Santa, la qual cosa hauria suposat l'ús de la força i la violència. Aquesta circumstància paradoxal no vol dir que hagi d'interpretar-se com una contradicció en sentit estricte, si es té en compte la mentalitat del seu temps i el pes de les conviccions religioses.

En definitiva, Ramon Llull ens apareix com una figura gegantina especialment per la transcendència posterior de la seva obra. Era un home universal que tenia un concepte global del saber i de la ciència. A una curiositat immensa, hi afegia una gran voluntat didàctica. Amb els seus escrits volia arribar a tothom; per això, creava i construïa un corpus lingüístic i literari fonamental, *en romanç*, en la seva pròpia llengua catalana; redactava igualment en llatí, la *lingua franca* de la seva època, i en àrab, la llengua de gran part dels possibles destinataris de la tasca missional.

Des d'un punt de vista d'adquisició de coneixements, la trajectòria vital i l'obra sencera de Ramon Llull ens ofereix un magnífic exemple, no únicament a través d'uns itineraris reals i concrets, sinó també pel recorregut d'un viatge interior, d'una vertadera odissea personal, a la recerca del saber.

Ramon Llull ha de ser un exemple per a nosaltres d'una visió de la cultura àmplia, oberta i generosa. Com posa de manifest el mateix Llull:

L'abat demanà a Fèlix de son estament, e Fèlix li recontà com son pare li havia donat ofici que anàs per lo món encercant meravelles, e que aquelles meravelles anàs recontar per les corts dels prínceps, e dels prelats, per viles, per castells, per ciutats, per deserts, e per monestirs, e per tots los altres llocs on gents habiten. (Lm, pàg. 352).

La voluntat és sempre transmetre el missatge. No únicament als “cristians”, sinó també als “sarraïns, jueus, grecs, mogols, tarres, búlgars, hongres d’Hongria la menor, comans, nestorins, rossos, guinovins: tots aquests e molts d’altres infeels” (*Bl*, pàg. 160).

El magisteri de Ramon Llull ha de ser un model i un estímul per a tothom. Si més no, pel plaer i l’aventura d’intentar apropar-se a la saviesa. Com diu l’ermità a Fèlix:

[...] plasent cosa és veer lo cel e lo sol, lluna e esteles, mar, terra, foc, hòmens, aucells, bèsties, plantes, colors, diners, vestirs, e totes les altres coses semblants a aquestes. (Lm, pàg. 172).

Per acabar, llegim al prefaci del *Llibre de meravelles* que Fèlix

[...] anava per los boscatges, per munts e per plans, e per erms e per poblats, e per prínceps e per cavallers, per castells, per ciutats, e meravellava’s de les meravelles qui són en lo món; e demanava ço que no entenia, e recontava ço que sabia; [...] (Lm, pàg. 19).

Ramon Llull és un viatger universal, a través de l’espai i també a través del temps, fins a l’actualitat.

Ara ens toca a nosaltres iniciar –o continuar– el nostre particular viatge interior a la recerca de coneixement; meravellar-nos de les meravelles del món, demanar allò que no entenem i recontar allò que ja sabem.

Tot invocant l’esperit de Ramon Llull, que així sigui.

Ramon Llull, viatger universal

